

ӘОЖ 636.32/38.082

Қосан М., Құлатаев Б.Т., Шаугимбаева Н.Н.

Қазақ ұлттық аграрлық университеті

ОҢТҮСТІК – ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ӨңІРІНДЕ ӨСІРІЛЕТІН «ЕДІЛБАЙ» САУЛЫҚТАРЫНЫҢ ӨНІМДІЛІГІ

Андатпа

Алматы облысы Жамбыл ауданы «Ажар» асылтұқымды шаруашылығында саулықтарға жүргізген ғылыми зертеу жұмыстарымыздың нәтижесі бойынша аналықтардың төлшендігі 105,3-106%-ды құрайтындығы анықталды.

I топтағы қозылардың сақталғыштығы төмендегі топтардан (II және III топ) тиісінше 1,0 және 0,9 % жоғары болып отыр. Қойлардың өсімталдығы мен өміршендігі көрсеткіштері олардың оңтүстік-шығыс Қазақстан аймағының жағдайларына жақсы бейімделгендігінің дәлелі болып отыр.

Кілт сөздер: қой, тұқым, желі, ет, жүн, іріктеу, етті тұқым, қозы.

Кіріспе

Бүгінгі таңда нарық экономикасының сұранысына жауап беретін қазақтың құйрықты қылшық жүнді қойлары болып табылады.

Қазақстанда өсетін қой тұқымдарының ішінде ең төзімдісі, мол өнімдісі, тез жетілгіштігі, төлшендігі, жүндестігі т.б. шаруашылыққа пайдалы қасиеттері жағынан еділбай қойлары болып саналады.

Зерттеулер нысаны мен әдістері

Ғылыми-зерттеу нысаны ретінде Алматы облысы Жамбыл ауданы «Ажар» асылтұқымды шаруашылығында 3,5-4,5 жастағы, «элита» класты еділбай және қазақтың биязы жүнді саулық отарлары пайдаланылды:

I топқа еділбай қошқарлары мен еділбай саулықтарынан алынған будандар топтастырылды;

II топқа еділбай қошқарлары мен қазақтың биязы жүнді саулықтарынан алынған будандар топтастырылды.

Зерттелген малдар бір отарда болғаннан кейін, олардың азықтандыру мен бағып – күту жағдайлары бірдей деңгейде деп санауға болады.

Құйрықты қойлар төлдерінің көпшілігі туған жылы аса жылдам өсіп-жетіліп, тауарлық мақсатқа жұмсалады. Ал, тиісті салмаққа жетпеген қозылардың өзі қосымша шығындарды көп керек етпей, қоршаған орта әсеріне төзімділік көрсетіп, қыстан жақсы шығады. Көктем-жаз айларында қондылығын жылдам көтеріп, салмақты тез қосады, сөйтіп етке өткізуге уақытында дайын болады.

Еділбай қойы Орал және Еділ өзені аймақтарында халықтық іріктеу әдісімен алынған. Бұл құйрықты қойлар Қазақстанда көбінесе бурыл, сары түсті болып кездеседі. [1] еділбай қойы - қазақтың тұрғылықты етті-майлы қойларының ішіндегі ең ірісі.

Еділбай қойы етті-майлы қасиеті жағынан ерекше көзге түседі, өзі өте ірі болады [2]. Бұлардың конституциясы мықты, дене құрылысы жан-жақты жетілген, сымбатты келеді, бойы биік, сирағы ұзын және әлді болады. Басы мықты, салмақты, бірақ өте үлкен болмайды. Көпшілігінің құлақтары ұзын, шеміршекті салпаң құлақ болып кездеседі. Мой-ны ұзын, денесі шымыр да жұмыр, кеудесі кең, шоқтығының басы жатағандау толық келеді.

Арқасы жалпақ, жауырынды, тұрқы ұзын, бел омыртқасы ірі және тегіс болады. Түсі көбі-несе қызыл, қоңыр, қара, кейде бозы да кездеседі.

Еділбай қойларын зерттеу жұмыстары 1928 жылдан басталды. Сол жылдардан бастап қойдың асыл тұқымын жақсарту жүйелі түрде жүргізілді.

Тәжірибелік саулықтар – таза қанды еділбай және қазақтың биязы жүнді қойлары болды. Зерттеулер, ересек «элита» класты саулық отарларында жүргізілді.

Малдың тірідей салмағын жасына байланысты анықтау ең кең таралған өсу мен даму есептеу әдісі болып саналады. Осы орайда малды өсіру жағдайларына бейімділігін сипаттау үшін оның тірідей салмағының өзгергіштігін зерттеу маңызды орын алады.

Біздің зерттеулерде оңтүстік – шығыс Қазақстан жағдайларында өсірілетін құйрықты қойларының жасына байланысты тірідей салмағының өзгергіштігі анықталды.

Қойлардың тірідей салмағының көрсеткіштері оның физиологиялық жағдайына буаздығымен лактацияға байланысты.

Зерттеулер нәтижелері

Біздің зерттеулер нәтижелері зоотехникалық әдебиеттерде қалыптасқан пікірлерге сәйкес келеді, яғни құйрықты қойлар мен биязы жүнді қойлардың басқа экологиялық аймаққа аудандастырғанда олардың тірідей салмағында көп өзгергіштік байқалады.

1-ші кесте деректерінен көріп отырғанымыздай, тәжірибе топтарындағы саулықтардың тірідей салмақтары бойынша елеулі айырмашылықтар байқалмады.

Зерттеулер нәтижелерін талдау

Жүн талшығының ұзындығы. Тәжірибеге алынған барлық топтағы саулықтардың тірідей салмақтары өлшенген, соның ішінде екі топтан да жоғары болған I топтағы саулықтар.

1 кесте - Тәжірибеде пайдаланылған саулықтардың өнімділігі

Топтар	N	Тірі салмағы, кг	Қырқылған жүн салмағы, кг	Таза жүн салмағы, кг	Жүн ұзындығы, см
		$X \pm m_x$			
I	30	68,7 $\pm$ 0,88	2,5 $\pm$ 0,06	1,25 $\pm$ 0,41	8,0 $\pm$ 0,08
II	30	65,6 $\pm$ 0,82	6,2 $\pm$ 0,05	3,2 $\pm$ 0,18	12,5 $\pm$ 0,06

Біздің көрсеткіштерімізден I топтағы саулықтардың тірі салмақтары келесі топтардан, II топтан 3,1 кг немесе 4,5 %, ал II топтан 2,0 кг немесе 2,9 %, II топтан қырқылған жүн салмағы бойынша (I және II топ) 0,2; 3,7 кг немесе 3,2; 59,6 %, таза жүн салмағы бойынша (I және II) 0,2; 1,95 кг немесе 6,2; 60,9 %, жүн ұзындығы бойынша (I және II топ) 1,0; 4,5 см басым болды. Барлық топтағы саулықтардың дене өлшемдерінің ішінен шоқтығынан алынған биіктігі бойынша I топ саулықтарында басым, (II және III топ) 2,0 және 4,1 %, тұрқының қиғаш ұзындығы бойынша 4,9 және 9,6 %, кеуде енділігінен 3,0 және 8,3 %, кеуде орамынан 2,38 және 7,8 % басым түсті.

2 кесте - Тәжірибеде пайдаланылған саулықтардың негізгі дене өлшемдері, см

Топтар	n	Шоқтығының биіктігі	Тұрқының қиғаш ұзындығы	Кеуде енділігі	Сербек аралық енділігі	Кеуде орамы	Жіліншік орамы
		$X \pm m_x$					
I	30	76,7 $\pm$ 0,32	83,2 $\pm$ 0,30	22,8 $\pm$ 0,32	21,3 $\pm$ 0,21	104,7 $\pm$ 0,37	9,0 $\pm$ 0,12
II	30	75,2 $\pm$ 0,24	79,1 $\pm$ 0,24	22,1 $\pm$ 0,14	20,6 $\pm$ 0,10	102,2 $\pm$ 0,27	9,0 $\pm$ 0,02

Саулықтардың төлдегіштігі және қозылардың өміршендігі

Қой өнімділігінің басты көрсеткіштерінің бірі, оның төлдегіштік қасиеті. Қойды өз төлінен өсіруді ғылыми негізде ұйымдастырмайынша, қой шаруашылығы өнімдерін жақсарту, сонымен бірге қой санын жеделдете өсіру мүмкін емес екендігі белгілі.

Қой шаруашылығына өндірілетін өнімдер және оның рентабельділігі жас төлдерді адам талабына сай бағыттап өсірудің сапасына байланысты болмақ. Ол үшін өсіріліп отырған қой малының төлдегіштілік және ұрпағының сақталғыштылық қабілетін ұрпақтан ұрпаққа барынша бекіту керек.

Зерттеулер көрсеткендей, саулықтардың төлдегіштігі генетикалық факторларға және сыртқы орта жағдайларына, қой тұқымына, жасына, қондылығына, дене салмағына, азықтандыру деңгейіне және көптеген басқа факторларға байланысты болады.

Қазіргі таңда, көптеген ғалымдар да малды өз төлі есебінен төлдегіштікті арттыра түсу және өзіндік құнын арзандату, малды көбейтудегі қолданылатын жүйелер сияқты мәселелермен шұғылданып келеді.

Тірі организм өзін - өзі ұдайы жетілдіріп отыратын ашық жүйе болғандықтан, ол өмірінің барлық кезеңінде өзі қоршаған ортамен тығыз байланыста болады. Сыртқы орта факторлары ағзаның өсіп – жетілуіне, көбеюіне, өміршендігіне тікелей әсер етеді. Сондықтан, сыртқы ортамен тірі ағзаның қатынасын зерттеудің маңызы зор.

Малдар өсімталдығы олардың өнімділігінің басты белгілерінің бірі екені белгілі.

Қоршаған ортаның жағдайлары жақсаруы қойлардың ағзасына оң әсерін тигізеді. Қозылардың туылғаннан өсуі мен өміршендігі енесінің сүттілігімен де, енесімен бағылудағы жас төлдің азықтану жағдайына да байланысты болатыны белгілі.

Оңтүстік – шығыс Қазақстан аймағы жағдайларында тәжірибе топтарындағы будан қойларының өсімталдығы же
ткілікті деңгейде болды.

Бұл зерттеулерде алға қойған мақсат будандарға байланысты саулықтардың ұрықтануын, төлдегіштігін, алынған төлдер өміршендігін анықтау.

Ғалымдардың зерттеулеріне қарағанда қозы бастарының сақталуына кері әсерін тигізетін факторлар мыналар: енесінен қозының адасып кетуі, қозылардың белсенділігі-туғаннан кейін 10-13 минут аралығында тұру керектігі айтылады, буаздық кезеңіндегі енелерінің салмақтарына байланысты болатынын, осылардың әсерінен қозылардың сақталуы төмендейді дейді.

Қой шаруашылығынан өндірілетін барлық өнім түрінің экономикалық тиімділік деңгейіне тікелей әсерін тигізетін себептердің негізі болып – аналық малдардың өсімталдық қабілеті болып табылады.

Біздің зерттеу нәтижелеріміз бойынша, барлық топтағы аналық малдардың өсімталдық қабілетінің, оның ішінде төлдегіштілік көрсеткіші мейлінше жоғарылығымен ерекшеленеді (5-кесте). Сонымен біздің тәжірибеге алынған барлық үш топ бойынша туған әрбір 100 бас саулыққа шаққандағы төлдегіштігі 105,3 – 106,0 % аралығын құрап отыр. Бұл қалыпты көрсеткіш болып табылады. Соның ішінде, II топтағы саулықтардың төлдегіштілік қабілеті келесі топтарға (I және III топ) қарағанда 0,01 және 0,7 % басымдылық көрсетуде. Ал I топтағы саулықтардың осындай көрсеткіштері, соңғы топтан тиісінше 0,6 % жоғары болды.

3 кесте - Саулықтардың төлдегіштігі

Топтар	Ұрықтандырылған саулықтар саны, бас	100 саулықтан алынған қозылар			
		туылғандағы		енесінен бөлгендегі	
		бас	%	бас	%
I	188	199	105,9	196	104,2
II	184	195	106	190	103,3

Біздің мәліметтерімізге қарағанда 4-4,5 айлық қозылардың ежелерінен бөлгендегі сақталғыштығы 103,2-104,2 % аралығын құрайды, қозылардың өмір сүру қабілетінің жоғары дәрежеде екенін көрсетеді. Соның ішінде, I топтағы қозылардың сақталғыштығы келесі топтардан (II және III топ) 1,0 және 0,9 % жоғары болып отыр. Ал II топ, соңғы топтағы малдардан тиісінше 0,09 % басым болды.

4 кесте – Қозылардың туылғаннан 18 айына дейінгі сақталуы

Топ-тар	Қозылар		Туылғаннан 4-4,5 айына дейінгі		4-4,5 айынан 12 айына дейінгі		12 айынан 18 айына дейінгі		Туылғаннан 18 айына дейінгі	
	бас	%	Бас	%	бас	%	бас	%	бас	%
I	199	100	5	2,5	5	2,5	6	3,1	16	8,1
II	195	100	6	3,1	5	2,6	7	3,6	18	9,2

Жалпы айтқанда, барлық топ қозыларының сүт ему кезеңіндегі олардың сақталғыштығында айтарлықтай айырмашылық жоқ. Біздің ойымызша, қозылардың сүт ему кезіндегі жағдайының қолайлы кезеңінің әсері болып саналады. Ал тәжірибеге алынған малдардың ежелерінен 12 айлықтарына дейінгі айырмашылықтары байқалуда. Соның ішінде, II топтағы малдардың сақталғыштығы келесі топтардан (I және III топ) 3,8 және 23,1 % жоғары болып отыр. Ал I топ, соңғы топтағы малдардан тиісінше 20,0 % басым. Туылғаннан 18 айына дейінгі сақталғыштығы бойынша салыстыратын болсақ, II топтағы малдар келесі топтардан (I және III топ) 12,0 және 7,6 % жоғары болып отыр. I және II топтағы малдардың, келесі топқа қарағанда, мейлінше жоғары сақталғыштығымен ерекшеленгендігін немесе осы аймақта мал өсіру жағдайына жақсы бейімделгендігін көрсетеді.

Қозылардың шығындауына әкеп соқтырған себеп-салдарлар- бонитировка кезінде жарамсызға, айналпас ауруына шалдыққан, жылан шаққан, тұяғы құрттаған, жардан ұшқан, қатты аязда өкпесіне суық тиген, қасқыр талаған міне осындай жағдайлардан шығын болған.

Қойларды өсіру мен өміршендігінің маңызды көрсеткіштерінің бірі болып белгілі бір уақыт аралығындағы мал шығынының үлесі саналады.

Біздің зерттеулерімізге қарағанда бір жылдағы кеткен қозылардың шығыны 2,5-3,0 % аралығын құрайды, қозылардың өмір сүру қабілетінің жоғары дәрежеде екенін және де зоотехникалық нормаға сай келетінін айта кеткен жөн. Соның ішінде, I топтағы қозылардың сақталғыштығы келесі топтардан (II және III топ) 2,3 және 16,7 % жоғары болып отыр. Ал II топ соңғы топтан тиісінше 14,7 % басым.

Қорытынды

Алматы облысы Жамбыл ауданы «Ажар» асылтұқымды шаруашылығында саулықтарға жүргізген ғылыми зертеу жұмыстарымыздың нәтижесі бойынша аналық-тардың төлшендігі 105,3-106%-ды құрайтындығы анықталды. Қозылардың өміршендігі ежелерінен бөлген кезде жыл ерекшеліктеріне байланысты 2,5 және 3,0 % аралығында болды. І топтағы қозылардың сақталғыштығы төмендегі топтардан (ІІтоп) тиісінше 1,0 және 0,9 % жоғары болып отыр. Қойлардың өсімталдығы мен өміршендігі көрсеткіштері олардың Оңтүстік–Шығыс Қазақстан аймағының жағдайларына жақсы бейімделгендігінің дәлелі болып отыр.

Әдебиеттер

1. Сабденов Қ.С., Бетембаева М.М., Елемесов К.Е., Рақымжанов Ж.А., Көшербаев Ш.К., Пірмәнишев М.П., Қойшыбаев С.А. т.б. Қой шаруашылығы.- Алматы: 1993.- 90 б.
2. Ермеков М., Көптілеуов Т. Еділбай қойы.- Алматы: Қайнар,1982.- 20 б.
3. И.Г. Лебедев Гиссарские овцы и пути их совершенствования. - Сталинабад: - С.1952.- 10.
4. Сабденов Қ.С. Қой шаруашылығын интенсивтендіру. Алматы:Қайнар,1991. 72 б.
5. Сабденов Қ.С., Абдуллаев М., Құлатаев Б.Т. Қой шаруашылығының технологиясы.- Астана: 2003.- 40-б.
6. Любавский А.В. Гиссарские овцы. - Государственное Издательство сельскохозяйственной литературы. - С. 1949-51.
7. Ермеков М.Ә., Голоднов А.В. Қазақстанның құйрықты қойлары. - Алматы: Қайнар,1977.- С.550-55.

Косан М., Кулатаев Б.Т., Шаугимбаева Н.Н.

ПРОДУКТИВНОСТЬ ЭДИЛЬБАЕВСКИХ ОВЦЕМАТОК РАЗВОДИМЫХ В УСЛОВИЯХ ЮГО-ВОСТОКА КАЗАХСТАНА

Аннотация

В статье приводятся результаты научно-исследовательских работ проведенные в ТОО «Ажар» Жамбылского района Алматинской области по изучении показателей роста и развитие овцематок эдильбаевских овец в новых условиях юго-востока Казахстана. Сохранность ягнят I группы преобладает в сравнительном аспекте с (II и III группы) соответственно на 1,0 и 0,9 % выше и по плодовитости овцематки составило 105,3-106%.

Ключевые слова: овцы, порода, линии, баранина, шерсть, отбор, мясная порода, ягнята.

Kosan M., Kulataev B.T., Shalgimbaeva N.N.

PRODUCTIVITY EDILBAEVSKIH EWES BRED IN THE SOUTHEAST
OF KAZAKHSTAN

Annotation

The article presents the results of research work carried out in the LLC "Azhar" Zhambyl district of Almaty region for the study of growth and development indicators edilbaevskih sheep ewes in the new conditions of the southeast of Kazakhstan.

Safety lambs of I group prevails in the comparative aspect with (groups II and III), respectively by 1.0 and 0.9% higher and fertility ewes sostavilo 105,3-106%.

Key words: sheep, sheep breed, lines, meat, wool, selection, meat seed, lamb.

УДК 579.66:631.461.5

Ратникова И.А., Беликова О.А.

*РГП «Институт микробиологии и вирусологии» КН МОН РК, г. Алматы,
НАО Казахский национальный аграрный университет*

ВЛИЯНИЕ РАЗЛИЧНЫХ ШТАММОВ КЛУБЕНЬКОВЫХ БАКТЕРИЙ В СОЧЕТАНИИ
С ПРИЛИПАТЕЛЕМ НА УРОЖАЙНОСТЬ БОБОВОЙ КУЛЬТУРЫ ЛЮЦЕРНЫ

Аннотация

Фенологические наблюдения за бобовыми растениями, показали ускорение фаз развития люцерны после инокуляции клубеньковыми бактериями в среднем на 2-6 дней. Наиболее высокую продуктивность зеленой массы обеспечивает предпосевная инокуляция семян люцерны штаммом клубеньковых бактерий Л5-1 с прилипателем и без него. Эти варианты также способствуют повышению числа азотфиксаторов в почве к концу вегетационного периода.

Ключевые слова: клубеньковые бактерии, люцерна, урожайность, микробоценоз почвы.

Введение

В Республике Казахстан отмечается повсеместное снижение плодородия почв из-за недостаточного применения органических и минеральных удобрений, в первую очередь азотных, а также нарушения севооборотов вследствие преобладания посевов зерновых колосовых культур. Процессы деградации почв усиливаются на фоне опустынивания, вторичного засоления, процессов ветровой и водной эрозии почв, ухудшения в целом экологической ситуации в республике.

Одним из радикальных путей восстановления плодородия почв является введения в севооборот кормовых и пищевых бобовых культур. Бобовые культуры обладают уникальной способностью преодолевать дефицит связанного азота в почве благодаря формированию симбиоза с клубеньковыми бактериями. Растение образует новые органы - клубеньки, в которых происходит фиксация молекулярного азота. Роль биологического азота не ограничивается только экономией азотных удобрений и получением дешевых и полноценных